

دانش آموزان را بهتر و بیشتر بشناسیم!

کارشناس ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش
سید کمال شهیدلو

گزیده‌ای از اندیشه‌های تربیتی استاد غلامحسین شکوهی،
چهره ماندگار تعلیم و تربیت

اشاره

آشنایی با دکتر غلامحسین شکوهی
استاد غلامحسین شکوهی در روز چهاردهم تیرماه ۱۳۰۵ در شهر خوسف از توابع شهرستان بیرجند در استان خراسان جنوبی متولد شد. ایشان در مدرسه شوکتیه همان شهر تحصیل کرد و پس از ورود به دانش‌سرای مقدماتی، در محل زادگاهش شغل معلمی پیشه کرد. در سال ۱۳۳۲ وارد دانش‌سرای عالی تربیت معلم شد، در سال ۱۳۳۵ لیسانس ادبیات فارسی گرفت و در سال بعد برای ادامه تحصیل به شهر زنو سوئیس رفت. دکتر شکوهی در سال ۱۳۴۱ با مدرک دکترای علوم تربیتی به ایران بازگشت، وی که سال‌ها سابقه معلمی و تدریس در دانشگاه را در پرونده شغلی خود داشت، با پیروزی انقلاب اسلامی، به‌عنوان اولین وزیر آموزش و پرورش، مسئولیت این وزارتخانه مهم را به‌عهده گرفت. دکتر شکوهی یکی از نظریه‌پردازان باسابقه کشور در زمینه مسائل تعلیم و تربیت است و در ارائه و بیان نظرات خود، همواره جنبه‌های علمی جریان تعلیم را در وجهه اصلی نظر قرار می‌داد و از آموزه‌های دینی و دانش و یافته‌های

آشنایی عموم دست‌اندرکاران حوزه تعلیم و تربیت و به‌خصوص کارکنان مدارس با اندیشه‌ها و آرای اندیشمندان حوزه تعلیم و تربیت، برای آگاهی بیشتر نسبت به مسائل تربیتی و آموزشی و همچنین ویژگی‌ها و خصوصیات دانش‌آموزان و نحوه برخورد با مسائل و مشکلات این حوزه، لازم و ضروری است. از آنجا که استاد غلامحسین شکوهی، چهره ماندگار تعلیم و تربیت معرفی شده است و از او به‌عنوان یکی از نظریه‌پردازان تربیتی حوزه آموزش و پرورش یاد می‌شود، بخشی از اندیشه‌های تربیتی وی را به نقل از کتاب معروف «تعلیم و تربیت و مراحل آن» (که تاکنون بیش از ۲۰ بار تجدید چاپ شده است) برای کارکنان مدارس نقل کرده‌ایم. نظرات مطرح شده در این کتاب، به‌لحاظ سندیت و تأثیرگذاری، هنوز هم جایگاه ویژه‌ای دارد.

بشر تنها با تعلیم و تربیت می تواند آدم باشد. وجود آدمی مجمع یک سلسله واقعیت های متضاد است و سیر تکاملی وی تا حد زیادی در گرو آن است که بتواند بین این قوای متضاد هماهنگی ایجاد کند

ملی و داخلی غافل نبود. او هدف از طرح یافته های علمی را کاربرد آن ها در حیطه نظام آموزش و پرورش می داند.

در این نوشته، برخی اشارات ایشان را به نقل از کتاب «تعلیم و تربیت و مراحل آن»، در باب تعلیم و تربیت می خوانید.

این کتاب در دو بخش تدوین شده است که بخش اول آن شامل هشت فصل و بخش دوم آن شامل شش فصل به شرح زیر است:

بخش اول: فصل اول: معنی و مفهوم تربیت

تربیت در لغت به معنی رشد و نمو و زیاد کردن و برکشیدن و مرغوب یا قیمتی ساختن است. تربیت محصول مراقبت است که از نشو و نمای آدمی در جریان رشد وی، یعنی سیر به سوی کمال، به عمل می آید.

فصل دوم: امکان تربیت آدمی

امکان تربیت آدمی از چند طریق میسر است:

۱. آیات و احادیث؛ ۲. نظر حکما و فلاسفه؛ ۳. استفاده از نتایج عملی که تاکنون به دست آمده (جهت اثبات مدعی)؛ ۴. اثبات ضروری تربیت آدمی

فصل سوم: فلسفه تربیت آدمی

به قول کانت، مشیت الهی بر آن تعلق گرفته است که آدمی خیر نهفته در طبیعتش را خود به ثمر رساند. انسان با مراقبت های سه گانه «تغذیه و تأدیب و تعلیم» در حد متعال، می تواند در جریان رشد قرار گیرد.

فصل چهارم: اهمیت تعلیم و تربیت

بشر تنها با تعلیم و تربیت می تواند آدم باشد. وجود آدمی مجمع یک سلسله واقعیت های متضاد است و سیر تکاملی وی تا حد زیادی در گرو آن است که بتواند بین این قوای متضاد هماهنگی ایجاد کند. به گفته خواجه نصیرالدین طوسی در انسان سه قوه مرکب وجود دارد: ۱. نفس بهیمی؛ ۲. نفس سبعی؛ ۳. نفس ملکی.

فصل پنجم: هدف تعلیم و تربیت آدمی

تعلیم و تربیت فعل و انفعال است بین دو قطب سیال (مربی و متربی). جریانی یک طرفه نیست، نوعی تأثیر متقابل است. تعلیم و تربیت تلاشی کور کورانه یا نوعی آزمایش و خطا نیست، بلکه کوششی هدف دار است. هدف باید با ارزش و استکمالی باشد و وصول به آن منافع فرد و مصالح جامعه را متضمن باشد و آدمی را به هدف غایی او برساند. برای رسیدن به هدف غایی تعلیم و تربیت، هدف های زمینه ساز زیر باید همواره در عمل

مدنظر باشند:

۱. تعلیم و تربیت

فرد در ارتباط با

مبدأ آفرینش؛ ۲.

تعلیم و تربیت فرد در

ارتباط با خویشتن؛ ۳.

تعلیم و تربیت فرد در

ارتباط با جامعه بشری؛

۴. تعلیم و تربیت فرد در

ارتباط با عالم طبیعت.

سلسله مراتب هدف ها به

شرح زیر است:

۱. هدف آموزش و پرورش در

دوره قبل از دبستان؛ این دوره دوره

تربیت است نه تعلیم.

۲. هدف آموزش و پرورش در

دوره ابتدایی؛ ۱. اهداف آموزشی

مانند خواندن و نوشتن و حساب

کردن؛ ۲. اهداف اجتماعی کردن؛ ۳.

مهارت ها و توانایی های اولیه مانند گوش

دادن و شنیدن و استدلال.

۳. هدف آموزش و پرورش در دوره راهنمایی؛ ۱. شناسایی

استعدادها؛ ۲. شناختن خویشتن؛ ۳. ادامه مهارت های اولیه.

۴. هدف آموزش و پرورش در دوره متوسطه؛ ۱. تقویت

مهارت های یاد گرفته شده برای عرضه در بازار کار؛ ۲. ایجاد

آمادگی کافی برای تحصیلات دانشگاهی؛ ۳. هدایت برای انتخاب

مناسب ترین راه برای تحصیل و اشتغال به کار.

فصل ۶: مبانی تعلیم و تربیت

سه دسته تربیت وجود دارد: تربیت طبیعی، تربیت اجتماعی

و تربیت انسانی

تربیت طبیعی: تربیتی است که فقط هدف های تربیتی را که

در طبیعت موجود است می پذیرد.

تربیت اجتماعی: انسان موجودی اجتماعی است و برای ادامه

حیات فرهنگی خود به اجتماع احتیاج دارد و با ورود به آن بقا

می یابد و تربیت می شود.

تربیت انسانی: انسان موجودی است که به هر دو نوع تربیت

احتیاج دارد؛ هم طبیعی و هم اجتماعی.

فصل ۷: اصول آموزش و پرورش

اصول کشف کردنی هستند نه وضع کردنی. یعنی هر اصل

باید از تجربه های عینی که در شرایط واقعی صورت گرفته

اصل فعالیت و اصل کمال، اصل حریت و اصل سندیت، اصل تفرد و اصل اجتماع، اصولی هستند که در آموزش و پرورش کاربرد زیادی دارند

است استنتاج شود و سودمندی آن در اکثر موارد به اثبات رسیده باشد. اصول تعلیم و تربیت به منزله ابزاری است که با استفاده از آن می‌توان به‌موقع و در عین حال با روشن‌بینی کافی تصمیم گرفت و وظایف را به انجام رساند.

اصل فعالیت و اصل کمال، اصل حریت و اصل سندیت، اصل تفرد و اصل اجتماع، اصولی هستند که در آموزش و پرورش کاربرد زیادی دارند.

فصل ۸: نظام آموزش و پرورش

نظام آموزش و پرورش هر کشوری باید با توجه به طبیعت آدمی و امکانات و محدودیت‌های رشد او که کم‌وبیش در همه‌جا یکسان است و نیز با در نظر گرفتن وضع کنونی جامعه موردنظر و نقاط قوت و ضعف آن و بالاخره با توجه به کمال مطلوب و هدف‌هایی که از جهان‌بینی خاص مردم آن متأثر است، طرح‌ریزی و نتایج آن مدام ارزیابی شود. آموزش و پرورش رسمی شامل دوره‌ای برای پرورش استعداد‌های عمومی، دوره‌ای مخصوص پرورش استعداد‌های خاص و در فاصله این دو دوره، دوره‌ای برای مشاهده منظم خواهد بود.

منبع
* شکوهی، غلامحسین.
تعلیم و تربیت و مراحل
آن. ویرایش اول. چاپ
نوزدهم. انتشارات
آستان قدس رضوی.
۱۳۸۳

بخش دوم: فصل نهم: از تولد تا ۱۸ ماهگی (طفولیت)

نخستین مرحله تربیت یا دوره شیرخوارگی، دوره پرستاری از کودک است. در این دوره زندگی کودک در سه چیز خلاصه می‌شود: خوردن، خوابیدن و جنبیدن.

فصل دهم: سال‌های سوم و چهارم زندگی (کودکی اول)

دوره ۱۸ ماهگی تا پایان ۴ سالگی را کودکی اول می‌نامند. در این دوره کودک حواس خود را هرچه بیشتر به کار می‌گیرد و چون راه رفتن را یاد گرفته است، می‌تواند جابه‌جا شود و در محیطی وسیع‌تر به توسعه تجارب دست اول خود بپردازد.

فصل یازدهم: سال‌های پنجم و ششم زندگی (کودکی دوم)

کودک در این سن از این پس بزرگ‌تر و از لحاظ فرصت‌های تجربی موردنیاز پرتوقع‌تر از آن است که بتوان او را در خانه و در چارچوب روابط خانوادگی محدود ساخت. او به محیط وسیع‌تری نیاز دارد که در آن به تجربه‌های تازه‌ای در زمینه روابط اجتماعی بپردازد. بازی مناسب‌ترین روش تربیتی برای این دوره است.

فصل دوازدهم: مرحله تعلیمات ابتدایی: ۷ تا ۱۲ سالگی (کودکی سوم)

فرد در این سن در کاربرد اندام‌های حسی حرکتی خود مهارت کافی کسب

کرده است و می‌تواند غیر از خود به نقطه‌نظرهای متفاوت دیگران نیز پی ببرد. کنجکاوتر می‌شود و آماده ورود به دبستان است. این دوره مناسب‌ترین دوره برای آموزش بسیاری از مطالب به کودک است. اصول آموزش و پرورش در دوره ابتدایی: تعلیم مفاهیم اساسی. تربیت ذوق. تربیت شخصیت.

فصل سیزدهم: از ۱۲ تا ۱۳ سالگی (دوره نوجوانی)

تفکر انتزاعی، علائم جسمی و روانی و بلوغ، بروز استعداد‌های خاص فردی و هویت‌یابی و استقلال از ویژگی‌های این دوره هستند.

اصول آموزش و پرورش در دوره راهنمایی

۱. ادامه آموزش عمومی؛ ۲. فراهم ساختن فرصت‌های مناسب برای مشاهده دانش‌آموزان به‌منظور تشخیص استعداد‌های خاص آن‌ها؛ ۳. کیفیت‌بخشی به برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزش و پرورش.

فصل ۱۴: از ۱۷ تا ۲۰ سالگی (جوانی)

جوانی همان نوجوانی است که به‌دنبال یک سلسله درگیری‌های اجتناب‌ناپذیر ناشی از افزایش نیروها، سرانجام با حفظ همه آن‌ها به اعتدالی پایدار منجر شده است. تربیت در این دوره می‌تواند بر ارزش‌شناسی عقلی و اخلاقی و دینی مبتنی باشد.